

Бранислав Шошкић, Београд

НОВИ УСТАВ(И) И ПРЕОБРАЖАЈ СВОЈИНСКИХ ОДНОСА

Нови Устав и уставни република, као и друга законска регулатива требало би да створе све неопходне институционалне услове за дубоке преображаје југословенског друштва и југословенске привреде и, посебно, својинских односа. Плурализам, равноправност и конкуренција у нашем реформисаном политичком и демократском систему треба да буду праћени плурализмом, равноправношћу, конкуренцијом и преображајем својинских облика у реформисаном тржишном привредном систему. То је предуслов за ефикасну привреду, пре свега због тога што мотивациони импулси, сношење ризика, материјална одговорност и радна дисциплина нису исти код свих својинских облика.

Они су најнепосреднији и најјачи у индивидуалној и породичној приватној својини, у приватном привређивању, поготово ако нису раздвојене функције рада, управљања и својине, односно својине и управљања. Они су доста јаки и у предузећима сувласничког односно деоничарског карактера. Они би, уз одговарајуће услове, могли да буду јаки, чак и јачи у задружној, односно колективној, другим речима, радно-колективној, односно радно-деоничарској, тј. сусвојини, односно задружном, сусвојинском виду привређивања, тј. у задружним предузећима, где би радници били истовремено и сувласници средстава. Штета је што се у тражењу бољих путева ка социјализму нисмо оријентисали на ту, задружну, радно-колективну, радно-деоничарску својину.

Мотивациони и остали поменути ефекти, па према томе, и ефикасност привређивања показали су се — не само код нас, него и у другим земљама — као најслабији у домену (опште) друштвене својине, односно у (опште) друштвеним предузећима. Стога се поставља питање шта треба чинити са друштвеном својином. Ту постоји неколико могућих но по интензитету различитих решења.

Прво. То би била решења која би у оквиру саме друштвене својине требало да појачају и уведу додатне мотивационе импулсе, да појачају материјалну и имовинску одговорност и радну дисциплину, и, следствено, економску ефикасност предузећа са друштвеном својином, друштвених предузећа. Уставним и законским решењима требало би институционализовати:

прво, могућност стечаја неуспешних друштвених предузећа и њихов откуп од стране запослених а потом од стране других правних и физичких лица;

друго, демонополизацију радног односа, релативизирање сигурности радног места, смењивање радника који слабије или недовољно стручно раде са незапосленима;

треће, увођење одговарајућег система личних доходака у форми друштвених договора, односно колективних уговора по основу стручне односно образовне квалификације и радних доприноса;

четврто, што је веома важно, што смо занемарили и нисмо успели да обезбедимо, јесте увођење одговарајућег система расподеле дохотка на потрошњу и акумулацију у друштвеним предузећима, где би биле утврђене обавезе таквих предузећа у погледу реалне амортизације и акумулације као цене употребе друштвеног капитала, тј. друштвене својине која би, по мом мишљењу, требало да буде на нивоу текуће банкарске камате на дугорочне депозите односно кредите на ангажовани обим друштвених средстава;

пето, што је такође од великог значаја, омогућавање да и предузећа у друштвеној својини, као и сва друга предузећа, емитују обвезнице (по правилу са фиксном) и посебно деонице (са варијабилном накнадом) својим радницима, осталом становништву и страним лицима, што би довело до тога да постојећа друштвена предузећа престану да буду својински чисто друштвена предузећа и да постану само доминантно или претежно друштвена односно мешовита или више или мање деоничарска предузећа;

шесто, формирање у сваком друштвеном предузећу обавезних фондова ризика за евентуално неуспешно пословање у које би сваки радник у зависности од висине свог личног дохотка (на пример, одговарајући проценат од личног дохотка) издвајао у виду интерних, непреносивих деоница.

Друго. То би била својинска реформа о увођењу како плурализма тако и равноправности свих својинских облика, тј. приватне и задружне поред друштвене (односно јавне) својине. То би довело до толико значајне конкуренције која би имала и позитивне ефекте на мотивационе импулсе, радну дисциплину и, следствено, ефикасност друштвене својине односно друштвених предузећа. Па ипак, ако се не би ишло на остала (претходно изнета и додатна, која ћемо изнети) решења, сама конкуренција

својинских облика на крају би ипак довела до тога да друштвена својина у целини гледано, са изузетком појединих успешних предузећа, почне озбиљно да еродира, да се покаже инфериорнијом и да *de facto*, пре или касније, углавном нестане са привредне позорнице.

Треће решење би била трансформација друштвене својине односно реприватизације у смислу продаје, откупа, читаве или скоро читаве (изузев неких области) друштвене својине. Ту би наравно било више варијанти. Могло би се поставити и више питања, поред осталог, и питање: ко би у садашњој нашој ситуацији могао и хтео и по каквој цени, вероватно богателној, ако би тржиште утицало на њу, да откупи тако огромна друштвена средства, толико велики број друштвених предузећа. А такође и питање: не би ли са становишта акумулације било рационалније да се нова новчана средства улажу у развој и куповину нових обвезница и посебно средства улажу у развој и куповину штвене својине. Наравно да је, попут станова у друштвеној својини, сва предузећа у малој привреди, занатству, услужним делатностима, трговини, као и предузећа која у дугом периоду послују са губицима, посебно она која подлежу стечају, требало већ одавно реприватизовати и у том смислу отворити уставне могућности. Сва та предузећа требало је прво понудити на откуп у њима запосленим радницима који би могли да наставе процес привређивања у виду задружних односно радно-деоничарских предузећа.

Четврто решење, које све више изгледа реалним, па и неопходним, била би трансформација друштвене својине у смислу уступања претежног дела постојеће друштвене својине (у друштвеним предузећима) у аликвотном делу и у виду интерних, непреносивих (на име) деоница: (а) запосленим радницима али и (б) онима који су били запослени (а сада су у мировини) а такође и осталим (ц) пунолетним незапосленим становницима. Износ тих деоница би могао — по нама требало — да буде у основи исти за све пунолетне грађане, с тим што би он требало да буде коригован по основу радног стажа и квалификационе структуре (односно личног дохотка односно мировине) појединаца. Те интерне деонице — непреносиве и на име — (за разлику од осталих, екстерних деоница) не би биле продаване на тржишту хартија од вредности али би требало да буду предмет замене (деоница једног за деонице другог предузећа). Запослени радници би добијали деонице (искључиво односно пре свега) њихових предузећа. Досадашња друштвена предузећа и друштвена својина би се, дакле, претварала (без продаје) у радно-деоничарску, тј. радно-колективну, задружну за запослене раднике и обичну деоничарску за остале (који би били запослени и оне који су пунолетни а незапослени).

Радно-деоничарска својина би за запослене раднике деловала изузетно мотивационо. А све би то имало снажне позитив-

не ефекте у погледу ефикасности привређивања у постојећим (до сада искључиво друштвеним) предузећима.

Овде би требало имати у виду и следеће.

Прво. Оба облика својине (опште) друштвена и задружна (као радно-колективна) својина јесу и по доминантним концепцијама и класификацији социјалистички. И у земљама тзв. реалног социјализма државна и задружна својина су се сматрале и сматрају социјалистичким. (Опште)друштвена својина може мада не мора да буде самоуправна, а задружна, тј. радно-колективна својина, по својој природи јесте самоуправна.

Друго. (Опште)друштвена својина значи да сваки становник земље, односно (реално гледајући код нас) републике и покрајине, јесте идеални сувласник у приближно истим износима читаве (опште)друштвене својине.

Треће. Уместо да радник, као што је сада случај, буде идеални сувласник читаве (опште)друштвене својине, тј. идеални сувласник свих друштвених предузећа, што је за њега један удаљени и отуђени однос, са мотивационе тачке гледишта би било далеко боље да он буде знатно крупнији сувласник и то у предузећу у коме он ради и за чији је успе он непосредно заинтересован, јер од тога зависи његов лични доходак.

Четврто. У ситуацији наше велике, масовне незапослености, постоји велика економска неравноправност између запослених, који раде са (опште)друштвеним средствима, и незапослених. Запослени су привилеговани, они стварају доходак, па и своје личне дохотке не само по основу свог текућег рада, већ и по основу „својих“ друштвених средстава, друштвене својине. Другим, речима, радећи са (опште)друштвеним средствима запослени, ако их рационално искористе, остварују доходак, па и веће личне дохотке и по основу те (опште)друштвене својине која није само њихова, јер та (опште)друштвена својина припада *de facto* свим становницима. Незапослени су радно и материјално дискриминисани.

Све то говори у прилог тога да би нови Устав односно уставу требало да отворе могућност одговарајућег преображаја својинске структуре односно трансформације претежног дела (опште)друштвене својине пре свега у радно-деоничарску, односно задружну, као колективну у ужем смислу речи, односно радно-колективну, радничку својину. Таква задружна својина и такав задружни социјализам били би, по мом мишљењу, далеко више самоуправни, са далеко више мотивационих импулса и ефикасности него што је постојећи вид социјализма са (опште)друштвеном од радника удаљеном својином. У задружној, односно радно-колективној, радно-деоничарској својини долазило би до најнепосреднијег споја радничког задружног рада и таквих задружних с њим најнепосредније везаних средстава, тј. својине.

Сама трансформација (опште)друштвене у ову ужу радно-колективцу својину јесте углавном методолошки проблем. Па ипак он би морао, поред неких поменутих, да пође од тога да има неколико приступа. Запослени али и они који су били запослени као и незапослени, након економске реалне процене оног дела укупне друштвене својине која би требало да буде предмет трансформације, добијали би одговарајући износ у виду интерних, непреносивих деоница и које би биле само предмет замене нарочито када радник прелази из једне у другу радну организацију.

Новим Уставом односно новим уставима и законима би требало омогућити плурализам и равноправност свих облика својине и реафирмисати могућност да предузећа у свим својинским облицима (уз испуњење одређених законских стандарда) додатно емитују све врсте хартија од вредности, обвезница а пре свега деоница како својим радницима тако и осталом нашем и (под одређеним условима) страном становништву. При томе треба имати у виду да би те деонице биле екстерног карактера, предмет куповина и продаја на тржишту хартија од вредности. А деонице би за предузећа биле далеко погодније. Предузећа не враћају износ деоница, већ имају само обавезу да исплаћују накнаду у виду променљивих дивиденди и то у зависности од пословних резултата.

Деонице имају далеко веће мотивационе ефекте. Емитовањем екстерних, преносивих деоница својим радницима и осталим грађанима постојећа друштвена предузећа, би, чак и без интерних деоница, брзо постајала својински мешовита. Са трансформацијом друштвене својине и увођењем интерних деоница као и са додатним емитовањем екстерних деоница, постојећа (својински искључиво) друштвена предузећа би постајала мешовита и деоничарска и, по правилу, добрим својинским делом, задружна предузећа.

Запослени радници би по основу интерних непреносивих деоница, као резултат трансформације (опште)друштвене својине, задржали на тај део задружних средстава, тј. својине право самоуправљања, а у односу на укупна средства право самоуправљања. Самоуправна права односно права радничког управљања односила би се и на део нетрансформисане (опште) друштвене својине у њиховим предузећима, на део средстава по основу узетог кредита, на обвезнице наших и страних поверилаца, као и по основу оних преносивих деоница које не дају право управљања њиховим власницима. У предузећима искључиво задружног карактера која не би емитовала екстерне деонице самоуправљање у њима запослених радника би било потпуно.

Модел трансформације односно приватизације друштвене својине у виду продаје који би извесне категорије запослених радника лишио својинског права, па, следствено томе, и права

самоуправљања, односно партиципације био би ретроградан и социјално неприхватљив.

Branislav Šoškic

THE NEW CONSTITUTION(S) AND THE TRANSFORMATION OF PROPERTY RELATIONS

— Summary —

New constitutional and legislative solutions should finally institutionalize and provide pluralism and competition, both in political and property relations. Low motivation effects in the field of social property should be surpassed: (a) by bankruptcies of unsuccessful public/social enterprises and their purchase by the employees and others; (b) by demonopolization of the employment and by dismissal of idle and incapable workers, (c) by an appropriate distribution of income and personal income (salaries); (d) by introducing the cost of use of social capital at the level of bank interest on long-term deposits, i.e. credits; (e) by the issuing of bonds (also by social enterprises), and first of all shares to employees and others; (f) by forming obligatory risk funds as a percentage of personal income; (g) by stimulating private and cooperative property and earnings; and (h) by the transformation and usurpation of (a part of) the existing social property.

The usurpation of (a part of) social property by sales — taking into account the very limited financial possibilities of the employees and other population — would turn into a clearance sale of social property to foreigners at very low prices, or would take very much time. For that reason, the transformation (of the major part) of the existing social property into labour-shareholder's property by transfer, without compensation, in the form of internal, non-negotiable (on name) shares to the workers and all adult inhabitants (depending on the years of employment and skill, i.e. personal income) would be more desirable.

The employees would receive those internal shares only (i.e. first of all) in their own enterprises. Internal shares, in contrast to other shares, would not be the subject of resale at the stocks and bonds market. In this way, all employees, instead of being indivisible joint owners of the existing social, distant and alienated property, would become joint owners of the enterprise which employs them and for the success of which they are directly interested. In this way, all employees would be entitled to joint management, i.e. participation, on the basis of property, which means: joint ownership or labour shareholding. This would eliminate the danger of transforming (the major part of) the employees in wage workers without the right of management. This would enable the increase of motivation impulses of the employees and others in a most direct way, the efficiency of operations and, accordingly, the complete economic activity and employment.